

ВАСИЛЬ ГОРИНЬ

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

Львів

ЛИСТИ М. ГРУШЕВСЬКОГО ДО
М. КОЦЮБІНСЬКОГО*

№ 41

A-1521

Львів, [6/V/1911].

[На поштовій картці].

Дорогий Михайло Михайлович!

З двох листів, про котрі згадуєте в останнім листі, нині мною одержанім, перший, очевидно, пропав, а другий не застав мене в Києві і був пересланий мені вже після того, як я післав до вас свою картку; не рекомендовані листи взагалі останніми літами дуже часто пропадають. Сердечно жаль мені ваших клопотів і турбот. Дякую за обіцянку оповідання; добре, що вже знаю, а з відсилкою його не потребуєте дуже спішитись, коли може час і обставини тому не сприяють. Будьте ласкаві, вислати заказною бандероллю мені на Львів. Ми тут здорові, а поза тим не маємо так чим дуже похвалитись. Книжка Ваша в Петербурзі⁵⁰ давно повинна була вийти, але друкарня трапилась якась дуже не скоро. Про примірники для Вас пишу їй разом з отсим**.

Ваш М. Груш[евський].

№ 42

A-1522

[Львів, 12(18)VI.1911].

Дорогий Михайло Михайлович!

Сими днями Товариство візьме більшу позичку і вишле частину передплатних грошей “Л.Н. Вістника” до Києва, так що тижнів за 2

* Продовження. Початок в УІ, т. 39, ч. 1-4 (152-155), с. 436-465.

⁵⁰ “Книжка Ваша в Петербурзі...” – *Дебют. Оповідання*. Видання “Українсько-Руської Видавничої Спілки”. С.-Петербург; Львів, 1911.

** Крім підпису, лист писала Марія Грушевська.

Ви могли б дістати гроші з Києва. Не знаю тільки, чи залагодив справу Леонтович, чи він вислав Вам гроші незалежно від сього рахунку, чи може й зовсім не вислав. Тому не відмовте написати мені про се два слова.

З щирим поважаннем
М. Груш[евський].
В Алупку, (в Сімеїз) до запитання*.

№ 43

А-1523

[Львів, 26/VII. 1911].

Дорогий Михайло Михайлович!

Тільки що одержав “Сон”. Дуже дякую, дам його до найближчої книжки, себто IX-ї (тепер кінчиться подвійна VII-VIII). Чи післати коректу його Вам до Криму? Се було б, значить, в початках серпня ст. ст. Не знаю, чи Ви одержали мій лист, висланий Вам 9 VI. ст. ст. Я писав там, що ми позичили грошей на вексель і могли б післати Вам ті гроші, про котрі Ви писали; питав Вас, куди післати гроші – чи може Вас закредитував на рахунок “Л.Н. Вістника” Леонтович, так що треба йому повернути, на се я не дістав від Вас відповіді. Тепер ті гроші, розуміється, уже розійшлись, але виробляємо иньшу позичку і, діставши гроші, моглиб вам післати. Дуже нам сього року сутужно, так що й не пам’ятаю такого тяжкого року. Я виїзжаю за 10 день до Криворівні, але ви пишіть по львівському адресу. Доброго здоровля і всього найкращого**.

Ваш М. Груш[евський].
Всім Вашим наш щирий привіт.
Чи одержали з СПб-га примірника “Дебюта”?

№ 44

А-1524

Криворівня, 16 (29) VII. (1)911.

Цінячи високо Ваш артистичний смак, дорогий Михайло Михайлович, хотів би знати Вашу гадку: чи в осібнім виданню моїх “По світу”⁵¹ заховати випуклі глави, чи краще упустити – всі або якісь час-

* Крім підпису, лист писаний Марією Грушевською.

** Досі рукою Марії Грушевської.

⁵¹ “По світу” – твір М. Грушевського з описом вражень від подорожі до Італії (ЛНВ, 1908, т. 44-46). У листі до професора від 5. IX 1911 р. М. Коцюбинський пише: “...Дуже був би радий побачити в окремому виданні “По світу” без

тини. Коли я їх писав, мною водила гадка – дати читачам в певних образах перехід настроїв, від тих злободневностей, котрі володіють в момент виїзду, потім слабнуть, дають місце загальним, теоретичним рефлексіям, і нарешті – опановують чоловіка враження від того, що він бачить – легкі змінні. Просив би Вас уділити годину, щоб прочитати глави, надруковані в ЛНВ; 1908, кн. IX і написати свою гадку. В[асиль] Григ[орович] Кричевський⁵² ладиться з нами в дорогу, і я починаю думати, що мій плян ілюстрованого видання сих образків – може й не далекий від здійснення.

Завтра звертаємося до Львова.

Шкода, бо настали знову гарні дні, але з другого боку – в добру погоду добре й їхати.

У Львові пробуду недовго і потім хочу рушити в сю італійську подоріж.

Всі шлють привіти Вам і Вашій Пані.

Щиро прихильний Ваш

М. Грушевськ[ий].

№ 45

A-1525

[Львів, 9/IX. 1911].

Дорогий Михайло Михайлович!

Дуже дякую Вам за висловлені гадки і ради, котрими я, розуміється, покористуюсь. За два дні їдемо з Кричевським на місяць в Італію і сподіюсь приготувати ілюстрацій на стільки, щоб з новим роком приступити до друку. Щодо грошей, виданих Вам В.М. Леонтовичем, то я вже писав П.Ф. Лаврову, просячи його побувати у Володимира Миколаєвича і перевести сі 200 рубл. на рахунок “Л.Н. Вістника”, щоб рахувалось так, що Володимира Миколаєвич сі гроші виплатив “Вістнику”, а Ви одержали їх від “Вістника” на рахунок Вашого гонорару.

З Італії я сподіюся вернутись до Львова коло 15 ст. ст. жовтня, а

змін [...]. Коли читаєш щось таке прегарне, таке артистичне, як опис Вашої подорожі, то мимохіть охоплює бажання, щоб якнайбільше людей пережили [тую] насолоду...” (ІЛШ. Від. рукописів, ф. 7, спр.465-529).

⁵² *Кричевський Василь Григорович (1873 – 1952)* – визначний український мистецтвознавець, художник, архітект, театральний декоратор. Професор Української Академії мистецтв, Київського архітектурного і художнього інститутів. Автор низки проєктів державних і приватних будівель у новому українському стилі, зокрема будинку родини Грушевських у Києві. Як книжковий графік оформляв твори М. Грушевського, застосовуючи елементи старої української графіки і орнаментики. Автор надгробних пам’ятників, у т. ч. М. Коцюбинському в Чернігові (1931), М. Грушевському в Києві (1936). У 1911 р. разом із М. Грушевським подорожував по Італії.

перед 10 ст. ст. падолиста – буду вже в Києві, так що місце для Вашого оповідання задержу. Ви ж рукопис вишліть на адресу “Л.Н. Вістника” до Києва. Тепер випускаю збірку своїх статей на теми галицької політики⁵³, для неполітиків вона буде інтересна він’етами Кричевського на мотиви гуцульського орнаменту; розуміється, по виході зараз скажу післати Вам. Про катальожки Павлу Филиповичу ще нагадаю*.

Щирий привіт від нас усіх Вашій В[исоко]пов[ажній] Пані й Вам!
Щиро прихильний М. Груш[евський].

№ 46

A-1526

[20/IX. (19)11].

[На поштовій картці з видом Равенни]

Привіт з Равенни дорогий Михайло Михайлович!
Пробули тут три дні і рушаємо далі. Погода поправилася, стало дуже гарно.

Ваш щирий М. Груш[евський].

№ 47

A-1527

[15/X. (1)911].

[На поштовій картці “Milano-Panorama”].

Дорогий Михайло Михайлович,
вже вертаю назад. Вчора з Генуї перекочували до Мілану і відразу почули, що з полудня попали на північ. 10 (23) сподіюсь вже бути у Львові. Коли рушаєте Ви?

Ваш щирий М. Груш[евський].

⁵³ ...*На теми галицької політики* – збірка публіцистичних статей М. Грушевського *Наша політика* (1911). Розділи збірки як окремі статті друкувалися в *ЛНВ* (1909 – 1910). Ця книжка поряд з іншими чинниками в основному спричинила конфлікт в НТШ, остаточний розрив довголітнього його голови з Виділом (управою), із лідерами галицької суспільної сцени вибраного ними політичного курсу – політики “малих діл” та “великих уступок”. (Див. детальше: Є. Пшеничний, “...Щадіть цензорського олівця”: до історії появи статті С. Томашівського “Наша політика”, *Український Історик*, 1991-1992, ч. 3-4, 1-4, с. 352-362; Я. Грицак, “Конфлікт 1913 р. в НТШ”, *Там само*, с. 319-333; В. Горинь, “Михайло Грушевський і конфлікти в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка”, *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 2. Львів, 1995, с. 143-156). В 2003 р. УІТ перевидало “Нашу політику” М. Грушевського і матеріяли до конфлікту НТШ 1913 р. (Нью-Йорк, Дрогобич, 2003).

* Досі лист писала Марія Грушевська.

№ 48

А-1528

Високоповажаний Добродію!*

Маємо честь запросити вас на *загальні збори* Товариства прихильників укр[аїнської] літератури, науки і штуки, які відбудуться *14 надоліста пов[ого] стиля 1911 року, 7 вечером в салі Наукового Т-ва ім. Шевченка* з таким *дневним порядком*:

- 1) відчитанє протоколу поп[ередніх] зборів;
- 2) справозданє секретарське й касове;
- 3) удільне абсолюторії;
- 4) вибір голови Виділу й Контрольної комісії;
- 5) внесеня й інтерпеляції.

З поважаннєм

Мих[айло] Груш[евський]

Мих[айло] Мочульський⁵⁴

секретар.

№ 49

А-1529

[Львів, X-XI. (1)911].

Дорогий Михайло Михайлович!

Вам нема що перепрошувати мене за вашу пригадку про аванс, мені скорше прийшлося б стидатись, що в нас так тяжко про гроші – але і я не стидаюся, бо се гріх нашого громадянства, наших тяжких обставин. Сею зимою зовсім рішучо і певно я здійму з себе редакторство⁵⁵, далі не маю змоги; чи ЛНВ після сього вернеться до Галичини, чи зістанеться далі в Києві, про се ще не знаю і пишу се Вам в строгім секреті.

* Без дати, писав М.М. Мочульський.

⁵⁴ Мочульський Михайло Михайлович (1875 – 1940) – літературознавець, критик і перекладач, правник. Виконував обов'язки секретаря Товариства прихильників української літератури, науки і штуки. Автор статей з етнографії, нової української літератури, в т. ч. про Івана Франка (1938). Перекладав на польську мову твори українських письменників (В. Стефаника та ін.). Дружиною М. Мочульського була Ольга Сильвестрівна Вояковська, племінниця Марії Грушевської, дочка її брата Сильвестра, довголітнього пароха села Богданівка, повіту Скала.

⁵⁵ ...я здійму з себе редакторство – із початком 1912 р. М. Грушевський відійшов від редакторства ЛНВ; завідував київським виданням Олександр Олесь, видавцем була Л. Старицька-Черняхівська, редактором О. Лисенко. За львівську редакцію відповідав В. Панейко, згодом (1913, т. 63) – Л. Цегельський. Так тривало до Першої світової війни (1914, т. 65). Див. примітки ч. 2 і 4.

В касі ЛНВ грошей на аванси тепер нема навіть на виплати за попереднє, тому я, одержавши Ваш лист, зараз написав П[авлові] Ф[илиповичу], просячи аби пішов до В.М. Леонтовича і вияснив – чи він виписав Вам гроші, ухвалені на зимову подорож, бо се мені неясно; як він вислав і Ви потрібуєте, то просити щоб на рахунок [зв'язків] до гонорару, що маємо одержати в січні за 1911 рік (отсе нас підрізало, що ми дістанемо за сей аж в січні), післав Вам 300 р., як післав перед тим 200. Сподіюсь дуже, що гроші дістанете – якщо тільки Леонтович в Києві. Рукопис пішлїть до Києва, я виїду туди за 2 тижні. Що оповіданне більшеньке, то прийдеться його друкувати в січневій – в грудневій, мабуть, не буде місця на 3 аркуші.

Сердечно тішуся Вашою роботоспособністю. А я з поворотом почуваю себе тяжко – тяжкі обставини, невимовно, і далі не можу того всього на собі нести.

Всі Вам кланяються і Вашій в[исоко]п[оважаній] Родині.

Ваш щирий М. Грушевський].

Іллі Лудловичу мій щирий привіт. Перекажіть, що обвинуваченнє за “Поле крови”⁵⁶ прокурор з Веселовського (його увільнивши) переніс на П[авла] Ф[илипови]ча Лаврова як фактичного редактора; прошу його дуже послужити своєю порадою, як буде в Києві, бо се моя права рука в київських ділах, і без нього я не знаю, що буде.

№ 50

A-1530

[Львів, 28/X. 1911].

Дорогий Михайло Михайлович!

На біду В.М. Леонтович виїхав саме з Києва, і П[авло] Ф[илипови]ч встиг його захистити з отою справою. В розмові з В[олодимиром] Мик[олайовичем], як він, переїздячи через Львів, був у мене, вияснилося, що ті 500 р., про котрі я писав, пораховані в загальну суму 2000 р., і вони Вам виплачені, дальші 500 р. В[олодимир] М[иколайович] Вам вишле в 2-ій пол[овині] декабрія (в двадцятих числах – Ви йому напишіть адрес до Києва). До того часу – до свого приїзду – він не може зарадити висилки і тих 300 р. Тут грошей нема і до 1/XI не можем відси Вам післати; я пишу до П[авла] Ф[илипови]ча, щоб як можна вислав вам з Києва, але мабуть 300 р. в ніякім разі він не збере, хіба якусь маленьку суму. Дуже мені прикро, що так вийшло, але при наших безгрошів'ю вислати більшого авансу така річ, на котру треба довгого часу, щоб зібрати гроші – вони у нас бувають тільки один місяць на рік: в январі – на початку лютого. Може як обернетесь до того часу, бо дуже було б при-

⁵⁶ ...за “Поле крови...” – Мова про драматичну поему Лесі Українки “На полі крови”, опубліковану в ЛНВ (1910, т. 52, кн. XII).

кро, якби через се не поїхали. Якби мені написали заздалегідь, я б ужив старань, щоб конче добути сю суму.

Ваш щирий
М. Гр[ушевський].

№ 51

A-1531

[Київ, 11/XII. (1)911].

Дорогий Михайло Михайлович!

Саме вернувся з Петербурга й прочитав в цілости лист Ваш, з которого моя жінка подала мені в листі тільки короткий зміст. Дуже вам дякую за всі Ваші клопоти. Оповідання виберу сими днями, але може буде краще, коли прешлю їх на Ваші руки, а ви прешлете перекладчику від себе(?) Якби він хотів, я міг би розстарати йому для видання обгортку в українським стилі.

Володимир Миколаєвич уже тут, сподіваюся побачитися з ним сими днями. Те, що Ви пишете про Горького й ин[ьше], мене дуже розчулює – се не часте в російських кругах⁵⁷. Разом з оповіданнями пришлю Вам примірник “Нашої Політики” або иньшу книжку – не знаю, що буду мати під рукою, аби при okazji передали йому від мене*.

Всі Вас вітають і бажають доброго здоровля!
Коректу пошлють.

Ваш щирий
М. Груш[евський].

№ 52

A-1532

24/XII. (1)911].

Дорогий Михайло Михайлович!

Попереднє письмо мабуть одержали. Щодо видання, то думаю, що “Видавн[ичій] Спілці” було б дуже прикро, якби Ви дали видати Ваші оповідання для дітей иньшої фірмі. Так було, як “Молода Муза”

⁵⁷ ...се не часте в російських кругах – перебуваючи на о. Капрі в 1911 р. М. Коцюбинський поселився в М. Горького, де познайомився з російськими письменниками і вони “часто обговорювали” українські справи, історичні праці М. Грушевського. “Горький, – пише історик М. Коцюбинський у листі від 12. XII 1911 р., – захоплений їми, має мало ж всі Ваші видання в російській мові і всім показує Вашу “Киевскую Русь” та радить познайомитися з нею”. (ІЛШ. Від. рукописів, ф. 7, спр.465-529).

* В оригіналі помилково “від нього”.

видала Вашу збірку.

Коли вважаєте таку збірку для дітей раціональною, то напишіть, як її собі представляєте, і я думаю, дирекція “Спілки” радо згодиться (подайте їй умови, які подав Вам Оренштейн)⁵⁸.

Коректу пішлють семи днями. Вибірку теж вишлю – найдалше в суботу. В п’ятницю буде рішуча нарада в справі ЛНВ. Боюсь, щоб не скінчилася повною ліквідацією. Вол[одимир] Мик[олайович] жметься щось. Я далі не можу.

Щиро витаємо Вас усі!
Ваш М.Груш[евський].

№ 53

A-1533

[Київ, 26/XII. (1)911].

Дорогий Михайло Михалович!

Посилаю з отсим разом бандеролею “повний комплект” оповідань М. З.⁵⁹ Коли ласка, перешліть тому добродієві. Я уложив їх в порядку виходу – і єсть певна консеквенція внутрішня в такому порядку, але я не буду мати нічого против инакшого порядку. Се подробиці, з-за котрих годі тратити час тепер, коли не знати, чи що з того всього буде. Рівно ж питання – чи і оскільки при виданню треба було б відкрити псевдонім. Для Горького я надумав післати свою стару книжку – як *будете вважати відповідним*, то передайте йому як привіт від мене.

Коректу Вам мали сьогодні післати з першої половини оповідання, будьте ласкаві повернути її скоро. Володимир Миколаєвич казав, що маєте вже нове оповідання, чи правда? Був би йому дуже радий!

Ну, побажаю Вам від усіх нас веселих свят; щасливого нового

⁵⁸ *Оренштейн Яків (1875 – 1944 (?))* – засновник і власник видавництва “Галицька Накладня” в Коломиї (1903 – 1915) і “Українська Накладня” в Берліні-Ляйпцігу (1919 – 1932). Видавництво Я. Оренштейна видавало серію “Загальна бібліотека” (всього 230 т.), ілюстровані твори класиків української літератури і новітніх письменників, зарубіжних авторів. Видавалися також шкільні підручники і географічні карти, атласи, музичні твори, книги для дітей. У 20-30-х роках Я. Оренштейн розробив проспект систематизованого видання кращих творів української літератури, культурної спадщини. З 1933 р. переїхав до Варшави, де був власником книгарні. З приводу видань підручників мав тісні контакти з О. Барвінським, А. Крушельницьким, співпрацював з Б. Лепким. Під час війни загинув у Варшавському гетто, за іншими відомостями в концтаборах Саксенгаузена. Коломийське видавництво “Галицька Накладня” плянувало видати твори М. Коцюбинського для дітей.

⁵⁹ ...*оповідання М. З.* – М. З. (Михайло Заволока) – псевдонім М. Грушевського, яким він підписував літературні твори.

року – по нашому календарю. Тамошній Ви відсвяткували давно!

Цілую Вас і зістаюся широ Вам прихильний
М. Груш[евський].

№ 54

A-1534

Київ, 15/І. (1)911.

Дорогий Михайло Михайлович!

Одержав Ваші листи з 25 і 29/XII с. с. Справу книжечки для для молодіжи предложу Дирекції “Спілки”, як буду у Львові за 2 1/2 тижні; як Вам ся ідея подобається, то думаю, що “Спілка” візьметься видати таку книжечку. Щодо “Мисли”⁶⁰, то я поки що не дістав від неї ніякого листу. Що й говорити, воно було б добре, коли б рос[ійські] журнали справді почали серйозно трактувати українську справу; але поки що сього не видко і справа не йде далі загальних фраз. Принаймні, на мій погляд.

Бажанне Ваше, щоб “Тіни”⁶¹ йшли в одній книжці, я тямлю – Ви мені його висловили вже раніше. Але техніка журналу має теж свою право, і хоч як би я рад вволити Вашу волю – не можу. Щодо дальшої перспективи ЛНВ, то В[олодимир] Мик[олайович] кінець-кінцем звів справу “на неть”, і се жаль. Підписувать як видавець буде Л.М. Черняхівська⁶², яко керманич київської редакції – [Олександр] Олесь⁶³, в ре-

⁶⁰ “Мысль” – щомісячний російський суспільно-політичний журнал, виходив у Москві (1910 – 1911). По суті був легальним органом більшовиків, в якому їх лідери друкували свої статті. Останній номер було конфісковано урядом у 1911 р. і журнал було закрито. До серйозного трактування української теми, зрозуміло, журнал не дійшов.

⁶¹ “Тіни забутих предків” – твір М. Коцюбинського, вперше надрукований в ЛНВ, 1912, кн. І, с. 5-32; кн. II, с. 209-226.

⁶² *Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (1868 – 1941)* – письменниця, літературний критик, перекладач, громадський діяч. Дочка Михайла Старицького, приятелька Лесі Українки, активний учасник літературного гуртка “Плеяда”, авторка прозових і драматичних творів, нарисів, спогадів, зокрема про Лесю Українку (*Хвилини життя Лесі Українки*, 1913), Михайла Коцюбинського (*Елементи творчості М. Коцюбинського*, 1913), Миколу Лисенка (*Спогади про М.В. Лисенка*, 1927). Була видавцем і вела редакційну роботу в ЛНВ (1912 – 1913). Промовляла на Аскольдовій Могилі 19 березня 1918 р. під час похорону героїв Крут. У 1929 р. органами НКВД її було заарештовано за процесом СВУ (єдина жінка!), засуджено на 5 років та за кілька місяців звільнено і вислано до м. Юзівка. 20 липня 1941 р. її знову заарештували, в серпні вивезли до Харкова. Померла в поїзді по дорозі до Акмолінська. Місце поховання невідоме.

⁶³ *Олександр Олесь (О.Г. Кандиба (1878 – 1944))* – один із найвидатніших українських поетів ХХ ст. З 1911 р. працював у Києві в редакції ЛНВ та видав-

дакц[ійний] комітет київський увійдуть ще В.М. Леонтович і П.Ф. Лаврів. Се поки що проєкт, я подам його на затверженне “Спілки” – поки що між нами. Поки що иньшої комбінації висвободить себе не бачу, а висвободитися мушу.

Куди післати Вам гонорар – до Капрі чи до Чернігова?

До Львова я поїду ненадовго, так що можете і далі писати на Львів. Дуже дякую за клопоти з М.З. І щиро вітаю Вас!

Ваш М. Гру[шевський].

Do Italia, Napoli, Capri, villa Serafina.

№ 55

A-1535

[Київ, 21/І. (1)912].
[На поштовій картці]

Дорогий Михайло Михайлович!

З гонораром зроблять як пишете, і цифру Вам напишуть. Се скоро буде. Дякую за обіцяне оповідання до ЛНВ. Пришліть на адресу Київ[ської] Контори. Я виїду не надовго. Тішуся, що Ви здорові і добре себе почуваєте. Я здоров, але добрим почуттєм не можу похвалитися. Занадто обсіла мене всілячина. Жду увільнення від ЛНВ – вже не задовго. Ви добилися свободи від довголітнього ярма і можете бути паном свого часу і своєї праці, а я не знаю, коли доб’юся того. Але мушу – поки ще зістаються якісь сили. Занадто дорого коштує організаційна робота з таким елементом як наш.

Ваш М. Грушевський].

Do Italia, Capri (presso Napoli), villa Serafina
Michele Koziubinski.

№ 56

A-1536

Київ, [18/ІІ. (1)912].

Дорогий Михайло Михайлович!

Вибачте, що на кілька день мій лист забарився – тільки в четвер

ництва “Лан”, був близький до журналу *Українська хата*. Друкував поезії в ЛНВ, інших українських часописах. 1912 р. виїхав за кордон: Будапешт, Відень, з 1924 р. перебував у Празі, де й помер. Автор драматичних творів, поетичних збірок. Проявив себе як першорядний талант, тонкий лірик, як “поет особистих переживань” (С. Єфремов), “правдивий віртуоз ніжної лірики” (О. Дорошкевич), “найвидатніший лірик дореволюційної доби” (А. Шамрай).

я вернувся зі Львова. Спитав, чи виплатили Ваші гроші Юлії Володимировній⁶⁴ – кажуть, що ні, бо не стало грошей: питаю, чи єсть на аван – теж саме. Скрутні часи, Михайло Михайлович! Одначе я певний, щодо I/III гроші Юл[ії] Володимировні будуть заплачені (не ловко від неї брати розписку – я Вам напишу суму, і Ви видасте розписку Конторі ЛНВ) – а властиво будуть переложені з рук в руки, бо Вол[одимир] Мик[олайович] яко голова Тов[ариства] підмоги укр[аїнської] літ[ера]тури за ріжними своїми клопотоми досі не скликає засідання, і “Л. Н. Вістнику” (і “Раді”) не ухвалені асігнова[ння] на доплати до гонорарів, а як скличе (думаю, що десь з неділі, за кілька день), то, одержавши від нього (яко [нерозбірливо] передам Юлії Володим[ирівні], яко Вашій кредиторці. Вам же аванс 100 р. *найдалше в понеділок 27/II (11/III)* буде висланий на Капрі. Оповіданне, спасибі Вам, одержав – піде в кн. IV (третя вже замкнена). А щодо Тичини⁶⁵, то трохи помиляєтесь – його поезія виказана в числі прийнятих в кн[ижку] XII і йде до III книжки.

Тепер до Горошовського⁶⁶. Перед усім дуже і дуже дякую Вам за сі клопоти і прошу ще не відмовити свого посередництва. Діло в тім, що я сього пана не знаю і вчора через се в його листі деякі слова звучать досить небезпечно. Цифри гонорару він не означає, хоче його дістати наперед, а ще й призвичаює мене до гадки, що й видавцєви я мушу заплатити. Я просив би, коли ласка, написати йому, щоб він означив: 1) скільки хоче за переклад; 2) що автор ледве чи зможе заплатити йому цілу суму згори, а волів би поділитись з ним гонораром – хоч би й більшу частину відступити йому, коли вийде повна цифра. (Властиво, я міг би і вперед заплатити йому, коли не дуже багатов захотів би, але уважаю за краще заінтересувати його в дальшій ході справи – се між нами). Для орієнтовання звертаю його лист.

⁶⁴ Леонтович Юлія Володимирівна – дружина В.М. Леонтовича. Див. примітку ч. 33.

⁶⁵ *А щодо Тичини...* – Вірш П. Тичини (1891-1964) “Ви знаєте, як липа шелестить” був надрукований у ЛНВ у 1912 р. (т. 57, кн. I). Сам поет згадував: “Ранні мої вірші, надіслані в редакцію одного з журналів ще в 1913 році, з незалежних від редактора обставин, пролежали там більше року”. В листі до П. Тичини від 25.VII.1911 р. М. Коцюбинський пише: “На початок він (М. Грушевський – В.Г.) бере для “Вістника” один вірш “Чи чули ви, як липа шелестить”, йому він подобається особливо. Обіцяв надрукувати швидко”. (М. Коцюбинський, *Твори*, т.6, с. 272).

⁶⁶ *Горошовський Вільгельм* (за словами М. Коцюбинського, “здається, галицький жид”) – австрійський публіцист і перекладач. Популяризував твори української літератури в Австрії та Німеччині. Переклав німецькою мовою М. Коцюбинського (*Для загального добра*, 1909), видав також антологію української прози у своєму перекладі (1909). За посередництвом М. Коцюбинського М. Грушевський плянував видати у німецькому перекладі свої белетристичні твори. Однак проєкт не був реалізований. (Див. лист від 3.VI.1912. – А-1539).

У Львові пробув 2 тижні, доброго чув мало, злого багато. Кепську і тяжку полосу проживаємо і якось тяжко стає на душі.

Всі наші Вас витають!

Ваш щирий М. Груш[евський].

Нині був у мене Шраг; балакали про Вас – аби Ви не спішили вертати, поки не стане добра весна.

№ 57

A-1537

[Львів, 14/II. (1)912].
[На поштовій картці].

Тільки що одержав, дорогий Михайло Михайлович, від Могиланського переклад⁶⁷ – але тільки одного оповідання “Ніч”. Відошлю завтра.

Ваш Г[рушевський].

Як себе почувасте?

№ 58

A-1538

Львів, [11/III. (1)912].
[На поштовій картці].

От я і у Львові – за сей час перестудився, зачадів, і вже виздоровів. Сиджу як анахорет на горі – “старець гори”, мешкає зо мною Ів. М.⁶⁸ А Ви як заїхали і як почувасте? Чи прийшли до себе трохи? Чи

⁶⁷ ...від Могиланського переклад – ідеться про переклади на російську мову оповідань М. Грушевського М. Могиланським. Могиланський Михайло Михайлович (1873 – 1944) – публіцист, літературознавець, перекладач. До 1917 р. в Петербурзі, активний член Конституційно-Демократичної партії. У 1920-х роках – керівник Комісії для складання Біографічного словника діячів України при УАН; автор праць з теорії літератури та з історії українського письменства, зокрема про П. Куліша, М. Коцюбинського, праці з шевченкознавства. Був близький до неокласиків. У 1930-х роках виїхав із Києва і припинив науково-літературну діяльність. Перекладав на російську мову оповідання М. Коцюбинського, що друкувалися в журналах, вийшло три томи *Рассказов* письменника в перекладі М. Могиланського (1911 – 1914). Написав оповідання “Убивство”, де засудив поворот М. Грушевського на Україну. Перекладав на російську мову белетристичні твори М. Грушевського, які готувалися до друку у видавництві “Знание”, але збірка не вийшла.

⁶⁸ *Мешкає зо мною Ів. М.* – мова йде про І.М. Джиджору. Джиджора Іван Миколайович (1880 – 1919) – історик, публіцист, громадський діяч. Учень М. Грушевського, дійсний член НТШ. Праці І. Джиджори друкувалися у *Ділі*, *ЛНВ*.

можете працювати? Мій привіт Вірі Юстимовні⁶⁹ і дітям.

Ваш М. Груш[евський].
Я тут до 15/II с. с.*

№ 59

A-1539

[Львів, 3/VI. (1)912].

Дорогий Михайло Михайлович!

Прикро, що Ви так прохорували! Зарано виїхали в свої сторони. Тут теж ще в початках мая навіть було зовсім холодно. Тільки тижнів два стало справді тепло. До Криворівні я вирушу 29/VI ст. ст., родина моя, мабуть, трохи раніше, а я мушу докінчувати лекції.

Та форма, в якій пропонує Горошовський, не відповідає обставинам і дає привід до дальших можливих переговорів. Коли ласка, напишіть йому пропозицію, трохи відмінну.

Я заплачу 250 кар. за переклад наперед; д. Г[орошовський] перекладе деякі оповідання (я дістану їх переклад до перегляду); він – як писав давніше – постарється деякі з них умістити в часописах або що, щоб виробити їм репутацію – гонорар, який би прийшов, по половині йому і мені (се він давніше пропонував); маючи сі переклади (частину), а й друковані деякі, він пошукає видавця на всю збірку. Коли її видасть котрась більша порядна, популярна видавнича фірма і видасть гарно з зверхнього боку, без доплати з моєї сторони, я плачу Горошовському по виході книжки 450 корон, значить разом з задатком 250 кар[бованців] за переклади і уладженне справи з видавцем всього дістане від мене 700 корон.

Гор[ошовсь]кий, як бачите, не ризикує нічим, він перекладе скоріш половину, а другу половину аж тоді, як знайде видавця, а я увільняюсь від перспективи заплативши 500 н. к[орон] переклад, потім

Його історичні студії присвячені історії Гетьманщини XVIII ст. Оpubліковані в ЗНТШ розвідки видані окремою збіркою *Україна в першій половині XVIII в.* (1930) з передмовою М. Грушевського, який називав автора своїм “учеником і приятелем”.

⁶⁹ Коцюбинська (Дейша) Віра Устинівна (Устимівна) (1863 – 1921) – дружина М. Коцюбинського. Закінчила в Петербурзі вищі жіночі курси, виступала з науково-популярними статтями із природознавчих питань. За розповсюдження нелегальної літератури зазнала переслідувань жандармерії, була ув’язнена у Варшавській цитаделі. М. Коцюбинський познайомився з В. Дейшею у грудні 1894 р. в Чернігові, 24 січня 1896 р. вони одружилися. Мешкали спочатку у Вінниці, потім у Чернігові.

* На звороті поштової картки – фото “Школа народна в Жаб’ї-Кривополі”.

просити його, щоб знайшов видавця, торгуватися, коли той видавець схоче великої доплати etc.

Вибачте, що я Вас турбую. Сподіваюся, що сим разом справа скінчиться – в той або сей бік.

Всі шлють привіт Вам і Вашій сім'ї.

Ваш М. Груш[евський].

Я побоявся, що може Ви не прочитаєте добре умов моїх і тому долучаю переписане чистійше. Сю купійку мені потім звернете.

Я заплачу 250 кор[он] за переклад наперед; д. Г[орошовський] перекладе деякі оповідання (я дістану їх переклад до перегляду); він – як писав – постарается деякі з них умістити в часописах або що – з того половин[у] гонорару дістане він. Потім, як видасть всю збірку, котрась більша, порядна, популярна видавнича фірма і видасть гарно з зверхнього боку, без доплати з моєї сторони, – я заплачу Горошовському по виході книжки 450 корон.

№ 60

A-1540

[Криворівня, 10/VIII. (1)912].

[На поштової картці]

Мені тепер дуже прикро, дорогий Михайло Михайлович, що ми, живучи так близько, так мало бачимся сим разом, і вже не знати, чи будем мати ще сю нагоду.

Потішити Вас можу лише тим, що й по виїзді Вашім погода не поправилась – ледви 3-4 дні було гарних.

Вам щиро прихил[ьний]

М. Груш[евський].

Як здоровля Ваше тепер?

Привіт Вашій родині!

№ 61

A-1541

[Криворівня, 21/VIII. (1)912].

[На поштової картці].

Тішимося всі, що Ви приходите до здоровля! Надіюсь тепер справа піде вже добре. Тут настала гарна погода, але в тіни не доходить до 20°, а вода нагрівається слабо. Коли побачимось?!... Вам і Вашій родині від усіх поклони. Се фотографія з нашого ґрунту на Жаб'є.

Ваш М. Г[рушевський].

№ 62

А-1542

[Криворівня, 19/VIII; 1/IX. (1)912].
[На поштовій картці – “Гуцульські типи”].

Сьогодні покинули ми Криворівню – і майже нікого вже не лишається взагалі. Погода далі змінна, багато дощів і в кінці холодно. У Львові будемо довго, се мабуть аж при кінці ноября ст. ст. рушу до Київа. Як Ваше здоров'є, дорогий Михайло Михайлович? Наші покло-ни всіх Вам і Вашій родині!

Ваш М. Грушев[ський].

№ 63

А-1543

Львів, 8/IX. 1912.

Про Ваш приїзд до Київа, дорогий Михайло Михайлович, чув я через людей і дуже затривоживсь. Як почуваєте себе тепер? Ми виїхали з Криворівні вчас, від 2/IX почалися неустанні дощі, 4-го ріки вилили, забрали кладку коло дяка, гостинець на великім просторі. Аж прикро було чути про все се знищення. Тут теж дощі майже неустанні, сонця не видно, і сьому ще відповідає також громадська атмосфера⁷⁰, котра залазить навіть в ті стійкі круги, де я обертався досі. Сумно. Витаємо всі Вас і Вашу родину!

Ваш М. Г[рушевський].

№ 64

А-1544

Львів, 1(20)/X. (1)912.

Любий Михайло Михайлович!

Саме збирався писати до Вас, доставши від Мих[айла] М[ихайловича] Могил[янського] звістку, що Вам стало легше на здоровлю, аж прийшов Ваш лист. Сумні річі пишете про себе, та я сподіваюся, що се – переходяще. Наші з Вами літа ще не так великі, щоб уже записуватися

⁷⁰ ...*відповідає також громадська атмосфера*... – ідеться про конфлікти в НТШ і місце в них М. Грушевського як голови Товариства. Публіцистична активність ученого (збірка статей *Наша політика*), намагання опозиції сполітизувати наукову атмосферу НТШ, як і недооцінка самим М. Грушевським специфіки галицької політичної реальності, інші перипетії у Виділі спричинили в 1913 р. остаточний розрив М. Грушевського з Товариством, галицькими лідерами. Див. примітку ч. 53.

в інваліди; ще мусить бути в організмі життєва сила і – *fara da se!* найбільш неприємна безсонниця, що Вас мучить – але на неї найкраще лікарство “благодушіє”, наскільки воно може подужати “плоть немічну”. Перебував і те все, і справді тоді не бував звичайно спроможен підтримувати бодрий дух. І тепер не вийшов теж ціло з криворівської слякоти – простудив праву руку, болить і докучає.

Дуже Вам дякую за клопоти з моїми писаннями. Одержавши переклад М[ихайла] Мих[аловича], задержу і за 2-3 дні відошлю Вам.

Псевдонім прийдеться розкрити, се бачу неминуче, хоч для мене се теж неприємність значна: мені здається, немов я страчу свободу творчости, виступивши з своїм іменем, таке маю вражіннє. Моя *idée fixe* тепер – що чоловік перед усім не повинний бути вражливим на людський суд, коли хоче бути свободним, а що нас виховують з покоління в покоління власне в сім ідолопоклонстві [нерозбірливо] – то всяка творчість незамітно впадає в підлажування під смак публіки. І [не кожен] може бути вільний від сього.

Щодо статті до “Современника”⁷¹, то може б статтю по літературі поручити моєму брату⁷², [опінії], а про культурні запити – Єфремову(?)⁷³. Я тепер дуже зайнятий иньшими справами і не міг би взятися.

⁷¹ “Современник” – російський щомісячник, “журнал литературы, политики, науки, истории, искусства и общественной жизни”. Виходив у Петербурзі в 1911 – 1915 рр. Організований О. Амфітеатовим за участю М. Горького. Відсутність чіткого ідейного спрямування, певної естетичної програми позбавляли журнал серйозної літературної репутації, яку не могли врятувати виступи відомих письменників. У журналі *Современник* за 1912 р. були опубліковані оповідання М. Коцюбинського “Що записано в книгу життя”, “Сон”, “Коні не винні” в перекладі М. Могилянського.

⁷² ...поручити моєму брату... – Грушевський Олександр Сергійович (1877 – 1943) – історик, літературознавець, дослідник української літератури. Приват-доцент університетів у Одесі, Петербурзі й Києві, професор Українського університету в Києві (1918 – 1919), у 1920-х роках професор КІНО. Член Наукового Товариства в Києві, дійсний член НТШ у Львові, член Центральної Ради. У 20-х – 30-х рр. керівник Історико-Географічної комісії ВУАН, редактор трьохтомного *Історико-географічного збірника ВУАН*. Заступник голови Історичної секції, керівник Секції соціально-політичної та економічної історії Науково-Дослідної катедри історії України, член Археографічної комісії ВУАН. Автор праць із політичної та соціальної історії України XVI – XVIII ст. Автор нарису про українське письменство XIX – XX ст., статей на літературні теми. Заарештований у серпні 1938 р., засланий до Сибіру, помер на засланні після тривалої хвороби в Іртішську Павлодарської області в 1943 (42 ?) р.

⁷³ ...про культурні запити – Єфремову – Єфремов Сергій Олександрович (1876 – 1939 (?)) – видатний громадсько-політичний діяч, літературознавець, історик української літератури, публіцист. Дійсний член НТШ і ВУАН, віце-президент, голова Управи ВУАН, секретар Історико-Філологічного відділу, очолював Історико-Літературне Товариство. Був активним членом багатьох політичних організацій, співробітником низки видань. У час державного відродження

Хочу докінчити VIII т. Історії, котрий уривками пишу вже 4-ий рік. Для того не взяв відпустки і по змозі хочу сидіти більше у Львові, ніж в попередніх роках. Хочу тільки поїхати трохи до Москви, куди збираюся вже 3-ій рік, та на Різдво до Києва. Хоч, взагалі кажучи, тут дуже слякотно стало останніми літами – не тільки в погоді.

Але над Історією де инде не можу робити – тут у мене зібрані книги і все. Спасибі за Ваше ласкаве бажання покінчити справу з Горошовським. Я, здається, казав Вам, що не відмовляюся і від тої цифри гонорару, яку він тоді хотів, тільки краще щоб перевів він з початку половину – і за неї готов йому післати хоч би і вперед, якби він хотів, а другу половину – як знайде видавця.

Всі Вам кланяються і Вашій родині і бажають доброго здоров'ля! А чому ж Ви в теплішій стороні не виїздите – холодно вже?

Ваш щирий М. Груш[евський].

№ 65

A-1545

[Львів, 20/X. (1)912].

Дорогий Михайло Михайлович!

Вчора відбулося нарешті засідання Товариства підмоги літ[тератури], на котрім – “уви” – ухвалено зоставити кошти на біжучі виплати, за нестачею доходів! (Се між нами! От [заклинів] нашого времени). На нім з одержаних грошей повернув я Юлії Володимирівні 250 руб. на Ваш рахунок – розписки від неї ніяково було жадати, тому, будь-

був членом Центральної ради і заступником її голови, Генеральним секретарем з міжнародних справ. У советський період займався науковою і науково-організаційною працею, критично ставився до ідеології та політики більшовиків. Видав низку монографій про письменників нової української літератури, в т. ч. *Співець боротьби і контрастів* (1913; 2-ге вид. *Іван Франко*, 1926), *Михайло Коцюбинський* (1922). Написав вступні статті до творів класиків українського письменства. Найголовніша праця *Історія українського письменства* (4 видання). Советської літератури не визнавав і про неї майже не писав. З М. Грушевським С. Єфремов був добре знайомий, вони тісно співпрацювали у Центральній Раді. Їхні відносини змінилися після гетьманського перевороту й організації АН України. Старий конфлікт розгорівся з новою силою після повернення М. Грушевського з еміграції в 1924 р., особливо під час реформи Академії наук, коли в її діяльність почала втручатися партія та органи ДПУ – останні були зацікавлені в такому стані. С. Єфремов негативно писав про Грушевського в щоденнику. Зрозуміло, і М. Грушевський не завжди був об'єктивний щодо С. Єфремова, коли при реорганізації Академії наук став на бік М. Скрипника. Проте під час відомого процесу СВУ, загального засудження С. Єфремова М. Грушевський, не кинувши жодного слова осуду, проявив людську і громадянську порядність.

те ласкаві, Ви вже від себе дайте Конторі квиток на сі 250 руб., як оправдат[ний] документ. Сто рублів вислані будуть Вам позавтра, в понеділок. Стан Вашого рахунку побачите з долученої вимірки, яку я взяв сьогодні для Вас.

Сподіюся, що не будете сюди спішити, тут така “плюскота”, тумани, паскудство, що дивно, як ще не гниємо живо.

Вам щиро прихильний
М. Груш[евський].

№ 66

A-1546

Львів, 27/X; [10/XI. 1912].

Прочитавши про Ваш приїзд, захотілося Вам написати, дорогий Михайло Михайлович, та не знав куди – аж тут Ваш[а] картка. Спасибі! Я також не похвалюсь. “Вне уду скорби, внутрь уду болезни”. Теж не можу очухатися від смерти Мик[оли] Вит[алійовича]!⁷⁴ Погана осінь, поганий рік. Мих[айло] Мих[алович] перекладів ще не прислав. Олекс[андра] С[ергійовича]⁷⁵ адреса: СПб., Лиговская ул., Лиговскій пер. №4. Незадовго Марія Сильв[естрівна] буде в Києві і оповість вам про нас. Вам же скорого виздоровлення!⁷⁶

Ваш щирий М. Грушевський].

⁷⁴ ...від смерти Мик[оли] Вит[алійовича]. – мова йде про смерть М. Лисенка. Лисенко Микола Віталійович (1842 – 1912) – найвидатніший український композитор др. пол. XIX – поч. XX ст., основоположник української класичної музики, музичний етнограф, громадський діяч. Активний член “Київської громади”. Навколо нього концентрувалося музичне і культурне життя. Підтримував зв’язки з діячами культури Західної України (насамперед з І. Франком), неодноразово відвідував Галичину. Автор музичних творів на слова Т. Шевченка, пісень на тексти І. Франка. Автор опер, інструментальних творів, досліджень української народної пісні. Його спадщина мала великий вплив на всі ділянки музичної культури України. Глибоко переживши смерть М.В. Лисенка, М.С. Грушевський відгукнувся на цю втрату жалібним некрологом “Возлюбленикови муз і грацій” – “в десятий день смерти М.В. Лисенка” (ЛНВ, 1912, т. 60, кн. XII).

⁷⁵ Олекс[андра] С[ергійовича] адреса... – О.С. Грушевський перебував на той час у Петербурзі. Див. примітку ч. 72.

⁷⁶ Вам же скорого виздоровлення! – Восени 1912 р. стан здоров’я М. Коцюбинського різко погіршився (тяжка хвороба серця, астматичні приступи, загальний розлад кровообігу). Він потрапив до клініки Образцова в Києві, “користуючись порадами професора Яновського”; там його відвідував М. Грушевський. У листі до М. Грушевського від 13.X.1912 р. письменник пише: “Зо мною гірше, ніж було. Весь час, без перерви слабую. Серце ослабло, ноги попухли, навіть ходити важко. Ні київські, ні чернігівські лікарі не годні допомогти мені; найгірше же, що нічого не можу робити, навіть читати трудно по безсонних, повних муки, ночах. Не знаю, що буде далі”. (ЛІШ. Від. рукописів, ф. 7, спр. 529).

№ 67

А-1547

[Львів, 19/II; 22/II. (1)913].

Дякуємо, дорогий Михайло Михайловичу, за звістку – хоч і не дуже втішну. Сподіюся, що за той час Ви трохи прийшли до себе і вже чуєте себе краще. Як справа Вашої подорожі на полудне? Як Ваша белстристична робота? Я вже тут четвертий тиждень, за два тижні кінчиться зимовий семестр, і я поїду до Києва. Багато роботи ріжної збирається через отсі переїзди, і потім час виходить розірваний. Тепер переглядаю востанє до друку 1 половину VIII тому, щоб випустити її на Великдень. А з перекладами мабуть щось розстроїлось, бо від Мих-[айла] Михайловича нема нічого. Прислав тільки дві свої статейки в “Речи”⁷⁷.

Мій щирий привіт дружині Вашій і Іллі Людвиговичу.
Ваш М. Г[рушевський].

№ 68

А-1548

[Без дати].

Високоповажаний Михайло Михайлович!

За ласкаве слово і обіцянку оповідання дуже дякую. Розуміється, прошенне оповідання на першу книжку не означає, що нам більше й не треба. Як будете мати пізнійше щось знов, то дуже прошу для нас те призначити, коли Ваші давні й теплі відносини до ЛНВ не міняються – чим дуже тішуся.

З щирим поважанням
М. Груш[евський]⁷⁸.

⁷⁷ “Речь” – газета, що виходила у Петербурзі в 1905 – 1917 рр. М. Могиланський друкував тут статті та огляди про українську літературу. Очевидно, такі “статейки” й було надіслано М. Грушевському.

⁷⁸ Це останнє “щире поваження” М. Грушевського до “відданого йому душею” М. Коцюбинського, на жаль, дата написання картки невідома. На нашу думку, вона написана раніше лютого 1913 р., а останнім листом історика до літератора, очевидно, слід уважати той, що писаний 19.II; 22.II. 1913 р. і починається словами “Дякуємо, дорогий Михайле Михайловичу, за звістку – хоч і не дуже втішну” (А-1547). 25 квітня 1913 р. М. Коцюбинський помер. На смерть великого художника слова М. Грушевський відгукнувся статтею “Сумний Великдень” (ЛНВ, 1913, т. 62, кн. V); узагалі весь цей том часопису присвячений “невіджалованому сврбобітнику” *Літературно-Наукового Вістника* М. Коцюбинському.